

TÜHJUS JA TÄHENDUS – TÖLKIDES SAPPHOD **NEEME NÄRIPÄ**

Vanakreeka ühe kuulsaima monoodilise ehk soololauliku Sappho (eluaeg u 7. ja 6. saj eKr) suures osas fragmentaarselt säilinud luuletusi tõlkides kerkib tahes-tahmata küsimus tähendusest ja selle puudumisest ehk tühjusest. Tühjusest omakorda tulenevad mitmed võimalused ja ohud, mida selles artiklis püüangi käsitleda.¹ Sappho loomingu allikateks on ühelt poolt leitud papüürosed (otsene tekstitradsioon) ning teiselt poolt tsitaadid ja parafrasid muudelt autoritelt (kaudne tekstitradsioon).² Kuna papüüros säilib halvasti ning tekste tsiteeritakse harilikult vaid osaliselt, on meieni jõudnud ainult mõned üksikud enam-vähem terviklikud Sappho laulud.³ Nii et Sappho pärandis on küllaga tühjust, teksti puudumist seal, kus ta peaks olemas olema. Tühjuse all pean silmas igasugust puuduolekut: nii füüsilisi auke ja rebendeid papüürosetel, mis jätavad tekstiväljaannetesse lakuunid, kui ka puuduvat originaalkonteksti. Viimast esineb lisaks katkistele kirjarullidele ka hästi säilinud tsitaatide puhul, sest tsiteeritud värsid on võetud ühest kontekstist ja paigutatud teise.

¹ Nii selle artikli käsikirja valmimisel kui ka Sappho fragmentide tõlkimisel olen tänu võlgu Carolina Pihelgale. Ilma temata ei eksleks ma niimoodi tühjuse ja tähenduse vahel, nagu käesolev artikkel räägib.

² Vt S. Nicosia, *Tradizione testuale diretta e indiretta dei poeti di Lesbo*. Roma: Edizione dell'Ateneo, 1976.

³ Martin L. Westi väitel on meil neli piisavalt mahukalt säilinud fragmenti, et saada ettekujutus nende terviklikust kompositsioonist: fragmendid 1, 16.1–20, 31 ja nn Tithonose luuletus (osa varasemates editsioonides olnud fragmendist 58, mida on täiendatud papüürosallikate põhjal), vt M. L. West, *The New Sappho*. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 2005, 151, lk 5. Neile on lisandunud uuema leiuna veel nn Vennaluuletus, vt D. Obbink, *Two New Poems by Sappho*. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 2014, 189, lk 32–49. Ettekujutus terviklikust kompositsioonist ei tähenda, et kogu tekst oleks säilinud, samuti on nende „terviklike kompositsioonide“ puhul vaieldavusi.

Puuduolek on omane igasugusele tõlkimisele, alates sellest, et ühe keele lausele või sõnale ei leidu täiuslikku vastet teises, ja lõpetades võõra kultuuri-ruumi igavesti puuduliku tundmisega ning „keeletajuga“, mis meid petab, kui ainult saab – igal juhul tuleb kuidagi opereerida tühjusega. Sappho fragmendid toovad olemas- ja puuduoleku selgelt esile – need on kui tühjuse ookeanist uhutud väikesed saared, seljakud ja rahud, mis meenutavad kunagist kadunud tekstikontinenti. Algul oli Sappho korpuses ilmselt üle 10 000 värsirea, säilinud on aga 700–800 rida, paljud neistki poolikud. Hinnang korpuse esialgse suuruse kohta on muidugi oletuslik, põhinedes tõigal, et Sappho laulude esimesest raamatust ehk kirjarullist on säilinud lõpp koos nn kolofooniga, mis annab selles raamatus leiduvate värsside koguarvu 1320 (see on kirjas papüürosekillul P.Oxy. X 1231). Samuti on teada, et raamatuid oli kokku üheksa või kümme. Selge on see, et säärane tühjus ühtaegu röövib ja loob tähendust – oleme osaliselt kaotanud algse konteksti ja tähenduse, kuid saame juurde anda enda oma.⁴ Allpool tuleb juttu kolmest imetabasest juhtumist, mis viivad välja armastuseni.

Nõiaring

Sappho kuulsas esimeses fragmendis – tegelikult mitte fragmendis, vaid ühes vähestest peaaegu terviklikult säilinud luuletustest – kutsub poeetiline minakõneleja enda juurde Aphroditet, et see aitaks teda armupiinas, nagu ta on varemgi aidanud.⁵ Säärased jumalate kutsumislaule, mis algavad invokatsiooni ehk pöördumisega jumala poole, nimetatakse kleetilisteks hümnideks.⁶ Terviklikkuse seisukohast on Sappho *fr.* 1 puhul tegu ühe suurima teadaoleva saarega tühjuse ookeanis. Samas pole sel saarel kõik sugugi kindel ja turvaline.

Esimesed kaks värsirida kõlavad Eva-Maria Voigti väljaande⁷ põhjal järgmiselt: „ποικιλόθρον’ ἄθανάτ’ Ἀφρόδιτα, / παῖ Δίος δολόπλοκε, λίσσομαί σε, / μή μ’ ἄσαισι μηδ’ ὀνίαισι δάμνα, / πότνια, θῦμον“, mis võiks tõlkes olla „kirju trooniga surematu Aphrodita, / Zeusi tütar püünisepunuja, ma palun sind, / ära vaevadega valluta mind ega muredega, / emand, hinge“.⁸ Ohtlik löks varitseb seejuures tõlkijat kohe esimese värsirea esimese sõna juures. Nimelt kirjelda-

⁴ Täpselt selle pärast on tõlge iseseisev teos ja tõlkija selle sõltumatu autor. Isegi masintõlke puhul toimub samasugune tähenduse kaotus ja loomine, kuid see on pigem juhuslik, kuniks ei ole olemas korralikku tehisintellekti.

⁵ Fragmentide numeratsioon siin artiklis järgib nn Lobeli ja Page'i väljaande traditsiooni, mida suures osas jagavad ka Eva-Maria Voigt (vt märkus 7) ning C. Neri ja F. Cinti (vt Neri ja Cinti, Saffo: poesie, frammenti e testimonianze. Milano: RL Rusconi Libri, 2020).

⁶ Hümnile on omane kolmeosaline struktuur, invokatsioon, jutustus ja palve, mida järgib ka Sappho *fr.* 1, vt S. Boehrer, C. Calame, Sappho and Kypris: 'The Vertigo of Love'. Rmt-s A. Bierl, A. Lardinois, The Newest Sappho. Leiden, Boston: Brill, 2016, lk 357.

⁷ Siin ja edaspidi Sappho teksti puhul vt E.-M. Voigt, Sappho et Alcaeus: Fragmenta. Amsterdam: Athenaeum – Polak & Van Gennep, 1971.

⁸ Janika Pälli tõlkes „Kirjul troonil taevane Aphrodita, / Zeusi laps, kes pettusi põimid, anu / sind, mu emand, nüüd ära armupiinas / vaeva mu meeli“, vt J. Päll, Vanakreeka kirjanduse antoloogia. Tallinn: Varrak, 2006, lk 101.

takse esimeses reas Aphroditet kahe omadussõnalise epiteediga, ποικιλόθρονος (*poikilothronos*) ehk kirju trooniga ja ἀθάνατος (*athanatos*) ehk surematu. Teine neist on väga levinud täiendiks jumalatest rääkides ning võib esineda ka iseseisva substantiivina jumalaid tähistades: surematud. Esimese sõnaga aga lood nii lihtsad ei ole. Cambridge'i uuest kreeka-inglise leksikonist saame selle sõna kohta teada järgmist: „ποικιλό-θρονος ον *adj.* [θρόνος] (of Aphrodite) *ornately enthroned* Sapph. [unless reld. θρόνα, *with woven flowers (on her robe)*]“, vanem H. G. Liddelli, R. Scotti ja H. S. Jonesi kreeka-inglise leksikon ütleb nii: „ποικιλόθρονος, ον, A. *on richly-worked throne*, Ἀφροδίτα Sapph. 1 (v.l. ποικιλόφρον)“.⁹

Mõlemas leksikonisisekandes on selle sõna juures viide Sapphole. Asi on selles, et *poikilothronos* on meile teada olevas vanakreeka tekstikorpuses algses kasutuses (s.t kui Sappho tsitaadid välja arvata) vaid üks kord esinev sõna ehk *hapax* – ta esineb Sappho 1. fragmendis! Sellisel juhul jääb aga tõlkija tammuma nõiarangi: sõna tähendus on sõnastikus tuletatud sellest samast kontekstist, kus on vaja seda tõlkida. Vanade keelte puhul puudub võimalus küsida nende keelte emakeelena kõnelejailt selgitusi, mis looksid uue ja selge konteksti – ütleksid selgelt, mis mida tähendab –, ainus võimalus on toetuda säilinud tekstikorpusele, kuid sõnade puhul, mis seal ainult ühe korra esinevad, kaob pind jalge alt.¹⁰

Esmapilgul võib tunduda, et vähemalt selle liitsõna tähendust on tema osiste põhjal üsna lihtne kindlaks teha: *poikilos* tähendab kreeka keeles kirjut ning *thronos* on tool ehk troon. Samas valitseb (võib-olla üle mõtleivate) filoloogide seas siiski mõningane segadus.¹¹ Esiteks, sõna *poikilos* võib tähendada erinevates kontekstides ka näiteks mitmekesisest, muutlikku, ilusat, uhket või peent ning olla kasutatud iseloomu või meelelaadi kohta.¹² Mõnes käsikirjas, kus leidub Sappho 1. fragment, esineb ποικιλόθρον' asemel näiteks ποικιλόφρον' (*poikilophron'*), nii-öelda kirju või mitmekesise hinge ja mõtlemisega ehk kaval (sellele viitab Liddelli-Scotti sõnastikus ka lühend v.l. = *varia lectio* ehk

⁹ Vt J. Diggle *et al.*, The Cambridge Greek-English Lexicon, Volume II, K-Ω. Cambridge: Cambridge University Press, 2021, lk 1150; H. G. Liddell, R. Scott, S. Jones, R. McKenzie, A Greek-English Lexicon: With a Revised Supplement. Oxford: Clarendon Press, 1996, lk 1430. Samamoodi viitab Sappho 1. fragmendile ka Wilhelm Pape, vt W. Pape, Handwörterbuch der griechischen Sprache: Griechisch-Deutsches Handwörterbuch, Bd. 2. Braunschweig: Vieweg, 1908, lk 650.

¹⁰ Olukorra vanade keelte kohta võtab kokku vemmälvärss, mis räägib konkreetset küll ladina keelest: *Latin is a language / As dead as dead can be. / It killed the ancient Romans / And now it's killing me.* Selle väga erinevais versioonides esineva luuletuse üheks allikaks on nt *Los Angeles Herald*, 20.6.1909, lk 7.

¹¹ Denys Page kirjutab: „The word ποικιλόθρονος, a purely ornamental epithet, is not found elsewhere, and the idea expressed in it is not at all common in literature“, vt D. Page, Sappho and Alcaeus: And Introduction to the Study of Ancient Lesbian Poetry. Oxford: Clarendon Press, 1955, lk 5.

¹² Vt W. Jeffrey, Rhetoric and Poetics in Antiquity. Oxford: University Press, 2000, lk 142–143.

teistsugune tekstivariant). Seega on ümberkirjutaja mõtted liikunud sõnaosa *poikilos* puhul just salakavala meelelaadi juurde, mida peegeldab hiljem ka väljend püünisepunuja ehk pettuste põimija (*doloplokos*). Teiseks, kui tekstis on ikkagi *poikilothron'*, mida peetakse üldiselt eelistatud variandiks, siis pole täiesti kindel, et sõna teine pool on *thronos*. Nimelt võib see tulla hoopis sõnast *throna* (*plurale tantum*), mis esineb juba Homerosel ja tähendab mustrit, seega võib *poikilothronos* iseloomustada hoopis Aphrodite kirevat vööd või rõivaid laiemalt.¹³

Isegi kui tõlkija otsustab ühe tähenduse kasuks, jääb talle ikkagi veel palju teadmata. On teada, et *poikilothronos* on *hapax*, aga mida sellest järeldada. Vanakreeka kirjandusest on tänasesse päeva jõudnud ainult murdosa, see võib tähendada, et *poikilothronos* oli lihtsalt harvaesinev sõna. Veel vähem tunneme aga 7. ja 6. saj eKr Lesbosel kõneldud aiolia dialekti, mille ainsateks allikateks ongi Sappho ja Alkaiose fragmendid ning teatud hulk inskripsioone. Kas *poikilothronos* võis olla toona Lesbosel laiemalt levinud Aphrodite epiteet? Või on tegu Sappho omaloomingu ning sõnamänguga? Kõik need nüansid mõjutavad tõlkimist, kuid Sappho puhul me ei tea neid ega saa kunagi teada, kui just õnnekombel ei leita uusi tekste, kus see sõna esineb. Ühesõnaga, isegi kui tõlkija seisab näiliselt kindlal pinnal, ähvardavad teda ümberringi loksuvad tühjuse lained, mis uhuvad maad ta jalge alt.

Meelepete

Inimesele on omane näha seoseid – maailmas peavad olema mustrid. Tõlkimise juures on see eriti oluline, sest on vaja näha seoseid sõnade ja mõtete vahel, lugeda kokku lauseid, mõista arutluskäike, märgata parallelisme jne. Aga mis siis, kui me näeme liiga palju seoseid? Siis tundub meile, et Rorschachi tindiplekid kujutavad lilli ja liblikaid ning Marsil vaatab otse üles sfinksi meenutav pea. Samuti kangastuvad tühjuse ookeanil seilajale kummitussaared, mis lähemalt vaadates lagunevad üksikuteks karideks.

Sappho 30. fragment räägib tütarlastest või noortest naistest (kr *parthenoi* – naised, kes pole abielus) õistel pidustustel (*pannychis*). Eesti tõlkes kõlab fragment järgmiselt:¹⁴

... öö
neiud ...
pidutsesid terve öö ...
nemad võiks laulda sinu ja su kannikese-
sülise mõrsja armastusest.

¹³ Vt V. A. Chernysheva, Sappho 1, 1–4 L.-P.: Throne or Patterns? *Philologia Classica*, 2017, 12(2), lk 231–233. <https://doi.org/10.21638/11701/spbu20.2017.211>.

¹⁴ Tõlkinud Carolina Pihelgas ja Neeme Näripä, *Vikerkaar*, 2017, 9, lk 23.

Ärgates mine [ja kutsu]
omaealisi poisse ...
et me ei näeks und kauem
kui helehäälne [lind]

Tõlget lugedes moodustub siin kaks-kolm üsna koherentset ja mõtestatud lauset. Kui värsiridade liigendus ja lünkasid tähistavad punktid ära kaotada, oleks tekst loetav järgmiselt: „Neiud pidutsesid terve öö. Nemas võiks laulda sinu ja su kannikesesülise mõrjsa armastusest. Ärgates mine ja kutsu omaealisi poisse, et me ei näeks und kauem kui helehäälne lind.“ Seejuures fragmendi esimene rida, kus on ilmselt sõna „öö“ (originaalis säilinud ainult sõnatüvi), mõjub visuaalselt lausa luuletuse pealkirjana. Kahjuks on see kõik meelepete.

Kui vaadata kreeka algteksti, hakkab kohe silma, et see on väga fragmenteeritud:

νύκτ[...].[
πάρθενοι δ[
παννυχίσδοι[σ]αι[
σὰν αἰείδοις[ι]ν φιλότατα καὶ νύμ-
φας ἰοκόλπω.
ἀλλ' ἐγέρθεις, ἡϊθ[ε
στεῖχε σοὶς ὑμάλις[α
ἤπερ ὄσσον ἀλιγύφω[νο
ὑπνον [ῖ]δωμεν.

Papüroloogias tähistavad nurksulud kadunud teksti ehk lakuune, punktid nurksulgude sees või tekstis on puuduvad või kahtlased tähed. Rea lõpus paremale avatud nurksulud näitavad siin, et peaaegu kõigi värsiridade lõpud on puudu, sest meieni on jõudnud vaid riba suuremast papüüroosist (see on kusjuures seesama P.Oxy. X 1231, mille serval on kirjas ülalmainitud kolofoon).

Kui palju teksti nende üheksa värsirea puhul on kadunud, saab teada, kui analüüsida värsse meetriliselt. See laul on loodud värsimõõdus, mida nimetatakse Sappho üksteistsilbikuks (hendekasüllabus). Sappho üksteistsilbikus laulud jaotatakse stroofidesse, mis koosnevad kolmest pikemast värsireast ja ühest lühemast, pikemad värsiread on üksteistsilbikud skeemiga – U – X – U U – U – X, lühemaks reaks on adoneus, mille moodustavad viis silpi skeemiga – U U – X. Kiired arvutused näitavad: 1. värsireas on olemas 1 silp ja kadunud 4 silpi; 2. värsireas 3 silpi, kadunud 8 silpi; 3. värsireas 4 silpi, kadunud 7 silpi; 4. värsireas säilinud kõik 11 silpi; 5. värsireas säilinud kõik 5 silpi; 6. värsireas 7 silpi, kadunud 4 silpi; 7. värsireas 7 silpi, kadunud 4 silpi; 8. värsireas 9 silpi, kadunud 2 silpi; 9. värsireas olemas kõik 5 silpi. Ühesõnaga, 81 silbist selles lõigus on olemas või rekonstrueeritavad 52 silpi ning kadunud on 29 silpi ehk meile on enam-vähem teada veidi alla 2/3 neist kahest stroofist pluss veel ühest

värsireast ning kadunud on veidi üle 1/3. Laul tervikuna oli aga kindlasti pikem. Ilmselt võis stroofide arv Sappho üksteistsilbikus laulude puhul varieeruda, kuid ülalmainitud Sappho 1. fragment, mida peetakse enam-vähem terviklikuks, on samuti üksteistsilbikus ning koosneb seitsmest stroofist.

Niisiis võime öelda, et Sappho 30. fragmendi puhul on suurem osa luuletusest siiski kadunud ning selle sisu on meile täpselt teadmata. Säilinud tekstist, kahest stroofist ja veel ühe värsirea killukesest, on meile teada üle poole, kuid märkimisväärne osa on ikkagi puudu. Saame olla üsna kindlad laulu temaatikas – juttu on noortest naistest öistel pidustustel, laulmisest, mõrsjast ja noormeestest. Aga kuidas see kõik omavahel täpselt seotud on, me enam hästi ei tea. Võimalik, et värsiridade kadunud osades olid ainult epiteedid ja määrused, aga samas on ka võimalik, et seal tekkisid hoopis teistsugused seosed olemasolevate sõnade vahel kui tõlkes. Täiesti kindel on, et originaalis ei moodustanud need read aga kahte-kolme nii lihtsat ja nappi lauset ning tekstis esinev „öö“ ei olnud luuletuse pealkiri.

Tõlkides painab paratamatult soov mõista teksti tähendust ning seda selgelt edasi anda. Mõnikord on see soov nii tugev, et hakkame nägema kummitusi. Ometi on Sappho 30. fragmendi tõlge ka praegusel kujul iseseisev vabavärsis luuletus, mis on poetiline just tänu oma minimalismile. Lisaks minimalismile pakub elamust ning loob tähendust siire – praktiliselt iga järgnev rida puänteerib eelmist. Harilikult loob siirded teksti värssidesse jagades luuletuse autor, kuid kes on nende looja praegusel juhul? Osalt ilmselt tõlkijad, kuid ehk isegi suuremal määral juhuslikult sündinud tühjus sõnade ümber.

Tühjus

Mõnikord, kui oleme pisikesel tekstiseljakul seistes väga kaua otsinud märke tähendusest, hakkab tunduma, et see, mida peaksime vaatama, on tühjus ise. Lisaks soovile tekstist aru saada on tõlkides kohati ka kiusatus nii-öelda mitte aru saada – näha tekstis krüptilist sügavust, millele ainult vihjatakse ja mida võib-olla ei olegi võimalik eksplitsiitselt väljendada. Nõnda kaldume enamasti omaenda piiratus tõttu tajuma mõnel pool sügavamalt tähendust, kui sõnad väljendavad. See piiratus võib olla füüsiline, tulenedes teksti fragmentaarsusest, või vaimne, tulenedes tõlkija isiklikust rumalusest. Tühjusesse paneb näiteks vaatama Sappho 42. fragment, mis räägib lindudest:

Nende hing tardus
ja tiivad jäid sorgu...¹⁵

Originaalis on tegu samuti Sappho üksteistsilbikuga, säilinud on üks terviklik 11-silbiline rida ning teisest samasugusest reast 7 silpi. Fragment pärineb

¹⁵ Pihelgas, Näripä, 2017, lk 21.

Pindarose esimese Püütia oodi skoliast (*Schol. Pind. Pyth.* 1. 10a). Seal kirjeldatakse Zeusi saual istuvat kotkast, keda Pindaros oma oodis mainib. Kotkas jääb võlutuna meeldivast laulust tukkuma ning laseb tiivad külgedel sorgu, hoides saua otsas vaevu tasakaalu. Seejuures tsiteerib skoliast paralleelina ülaltoodud värssse, mille Sappho olla loonud tuvide, mitte kotka kohta. Teada on nende värsside nn sekundaarne kontekst, Pindarose skolion, kuid algne kontekst puudub, välja arvatud vihje tuidetele.¹⁶ Ühesõnaga, olemas ongi ainult üks väike pilt lindudest ja muud mitte midagi!

Ometi võib see pilt olla väga tähenduslik. Oma äärmises lühiduses ja fragmentaarsuses mõjuvad need Sappho värssid peaaegu haikuna, kus tähendus ei puudu, vaid on hoopis ülimalt kontsenteeritud, asudes seejuures nii sõnades kui ka neist väljaspool. Näiteks Matsuo Bashō kuulsal haiku/hokku eesmärk ei ole lihtsalt rääkida vanast tiigist, vette hüppavast konnast ja sulpsatusest, vaid kutsuda napi ja täpse pildi abil esile kindel vaimuseisund.¹⁷ Seda vaimuseisundit saaks omakorda kirjeldada sügava mõistmishetkena, mil vaatleja mõistab vaadeldava olemust nii-öelda lõpuni ega eristu ise enam sellest.¹⁸ Säärane kogemus ületab eksplitsiitselt kirjeldatud looduspilti tähenduslikkuses.

Sarnasel moel ulatub ka Sappho lindude kirjeldus eksistentsiaalselt sügavamale. Tegu pole ainult tiivad sorgu lasknud lindudega, vaid selle taustal on tunda surma külma puudutust, mis räsib kõiki elusolendeid. Sappho 42. fragment tegeleb sellisel kujul elu, une ja surmaga. Kui see laul oleks tervikuna või vähemalt suuremas mahus säilinud, s.t kui oleks teada nende ridade kontekst, siis – väga suure tõenäosusega – ei oleks tekstil haikulikku mõju¹⁹ ning tõenäoliselt oleks temaatika hoopis teistsugune. Üksnes praegusel kujul paneb see fragment vaatama tühjusse ja otsima sealt tähendust. Teksti kujundab taas tema juhuslik fragmentaarne säilimine, ainult et kui eelmises näites lõikas tühjus, s.t puuduolek, teksti teatud vormi, kujundades eksplitsiitselt tähendust, siis siin avab ta tekstist väljapoole jäävad sügavikud, luues assotsiatiivset implitsiitselt tähendust, mis on sõnul öeldust tähtsam.²⁰

¹⁶ Tuidete sõna fragmentis ei esine, kuid skoliastilt saime teada, et Sappho rääkis tuidetest.

¹⁷ Uku Masingu tõlkes: „Oh, vana tiiki! / Hetkeks kostab sulpsatus. / Konn vaid sukeldus“. Vt U. Masing, *Haikud: jaapani luulet Uku Masingu tõlkes*. Tartu: Ilmamaa, 1997, lk 40.

¹⁸ Vt nt D. L. Barnhill, *Bashō's Haiku*. Albany, NY: State University of New York Press, 2004, lk 9–10.

¹⁹ Vrd Sappho 42. fragmenti tuidetest Matsuo Bashō haikuga külmetavast rongast: „Kuivanud oksal / kõssutab külmetav ronk. / Sügise õhtu“ (tõlk U. Masing), vt Masing, 1997, lk 16.

²⁰ Loomulikult pole ka 30. fragmentis kogu luuletuse nn mõte eksplitsiitselt välja öeldud ning ka seal on tegu meeolelukirjeldusega, mis vallandab lugejas tekstivälise assotsiatsioonide laaviini, kuid on kaks erinevust. Esiteks, 30. fragmentis kujundab fragmentaarsus värsiridu, andes neile võib-olla originaalist erineva tähenduse, 42. fragmentis on aga värsiread enam-vähem terviklikud ja nende algupärane sisu on teada (2. reast on küll 3 silpi puudu, kuid ilmselt tuleb seal sisse mingi muu teema: skoliasti jaoks on oluline ainult lindude motiiv). Teiseks, 42. fragment oma kahe värsireaga on oluliselt napim kui 30. fragment üheksa reaga ning jätab seetõttu tunduvalt rohkem ütlemita, pannes otsima tähendust ennekõike väljastpoolt teksti.

Tühjusega on tihedalt seotud armastus. Sappho eluloolise traditsiooni järgi lõpetas ta elu enesetapuga, viskudes õnnetult armununa Phaonisse Leukatese kaljult merre (see legend leidub näiteks bütsantsiaegses „Suda“ leksikonis, Σ 107 ja 108).²¹ Armastus, luule ja tühjus on kreeka maailmas omavahel tihedalt põimunud ning võivad olla üksteise aseaineks.

Armastus

Sappho oli ennekõike armastuslaulik – ta väljendas armastust, laulis pulmalaulu, kõneles põlevast igatsusest, kummardas Aphroditet. Armastus liitis kokku Sappho seltskonna ja publiku.²² Seejuures tuleb arvestada ühe olulise nüansiga: armastusel esineb eri ajastuil, eri kultuurides – aga ka ühe kultuuri sees – erinevaid avaldumisvorme.

Armastus, millest laulsid arhailise Kreeka lüürilised ehk meelilised poeedid, oli Eros – see erines tugevalt eepilise diskursuse vastastikusest ja rahuldust pakkuvast armastusest. Eros oli ennekõike piinav ja nii-öelda täitumatu armastus.²³ Erosole on omane pidev puuduolek. Hästi illustreerib Erosole loomust tema sünnilugu Platoni „Pidusöögis“ (203b–204a): Aphrodite sünni tähistamiseks korraldatud pidusöögil võrgutas jumalanna Penia nektarist purjus ja uinunud Porose ning sünnitas hiljem Eroset. Jumalike tegelaste nimed on siin tähenduslikud: Penia on tõlkes personifitseeritud vaesus ning Poros võimalus, vahend, väljapääs, Eros aga armastus. Nagu ütleb Platon, on Eros oma ema pojana alatasa puuduses, isa mõjul aga alati jälitamas ilusat ja head (Platoni jaoks on Eros seetõttu filosoofi võrdkuju). Selline on armastus, millest räägib Sappho – selles on alati puuduolek (*penia*), iha ning justkui ka võimalus (*poros*) pääseda armuvaevadest, mis siiski ei realiseeru. Tegelikku väljapääsu asendab luule, millel on nõiduslik mõju ühtaegu armastatule, värsside laiemale publikule kui ka luuletajale endale.²⁴ Sellisel viisil saavadki kokku armastus, luule ja tühjus. Erosole on omane puuduolek ja tühjus ning seda täidab või vähemalt lepitab

²¹ „Suda“ räägib õigupoolest kahest Sapphost, kellest esimene on meile hästi tuntud laulik (Σ 107), teine aga lüürimängija, kes samuti väidetavalt luuletas (Σ 108). Kaljult olla alla hüpanud viimane, kuid ilmselt on selline eristus lihtsalt katse päästa ühe ja ainukese Sappho mainet, vt D. A. Campbell, *Greek Lyric I: Sappho, Alcaeus*. Cambridge MA, London: Harvard University Press, 1990, lk 7.

²² Eri ajastuil on olnud mitmesuguseid nägemusi sellest, missugune Sappho seltskond täpsemalt oli, see võis olla aristokraatlik ring, nagu *hetaireia* meestel, või Aphroditet austav *thiasos*, tütarlaste pansion või laulukoor, hea ülevaate erinevatest Sappho-kuvanditest leiab Neri ja Cinti väljaandest, vt Neri, Cinti, 2020, lk XXXVI–XLIII.

²³ *Melic poets, in their role of narrator-locutor, are for the most part obliged to accept being subjected to the damaging effects of a lacerating Eros, that they do not succeed in satisfying*, vt C. Calame, *The Poetics of Eros in Ancient Greece*. Princeton: Princeton University Press, 1999, lk 82.

²⁴ *Amorous fulfillment seems to find a substitute in poetic delight, a compound of seduction and magical charm both for the poet and for any of his listeners who are also preyed upon by the torments of love*, vt Calame, 1999, lk 86.

luule. Mõnikord ei ole siiski võimalik seda tühjust lepitada ning ta neelab armastaja nagu meri Leukatese kalju all.

Nii esindab omal moel Erose printsiipi ka Sappho fragmentaarne tekstikorpus. Säilinud värsid räägivad armastusest, kuid armastusele on samuti olemuslikult omane tühjus sõnade ümber ja sees. Puuduolekut ei saa armastusest rääkides pidada ainult takistuseks, sest see on Erose olemuslik osa, mis võib hoopis lisada tähenduslikkust. On tõsi, et enamasti ei lähe korda Sappho algteksti taastada ning nii palju kui on tõlkijaid, on ka nn Sappho luuletusi. Originaal jääb käeulatusest välja. Samas ei tohi unustada, et tühjus otsib pidevalt võimalusi luua tähendust, sest tekst ja mõte ei salli tühja kohta. Vaatamata paratamatutele puudujääkidele on tõlkimine – ja mitte ainult Sappho puhul – kooskõlas kreeka arhailise lüürilise armastuse ehk Erosegaga.